

Hvor længe gik de egentlig i skole?

Elevtimal på 7. klassetrin 1814–2014

Af Signe Holm-Larsen

Fra august 2014 fik eleverne længere skoledage, men fik de så også flere timer i fagene end nogensinde før? I denne artikel undersøges timetallet på 7. klassetrin ved nogle nedslag i grundskolens 200-årige historie. Dette klassetrin er valgt, fordi det var almueskolens og folkeskolens sidste undervisningspligtige skoleår indtil 1972 med den mest udbyggede fagkreds og timeplan. Rammerne for elevernes timal var og er fastlagt i lovgivningen, men der er forskel på udmeldte og faktiske timal, idet sidstnævnte besluttes kommunalt. De centralt udmeldte rammer er derfor her sammenstillet med et eksempel på lokalt realiserede elevtimal i en forstadskommune til København, nemlig Farum og Værløse kommuner, der i 2007 blev sammenlagt til Furesø Kommune. Der henvises samtidig til analysen af fagenes timal i hele grundskolen i bilaget "Elevtimal i folkeskolens 1.-9. klasse 1960-2014" s. 125-131.

Skolens elevtimal er pr. tradition bestemt af de herskende samfundskrav og -forventninger til skolens virksomhed sammenholdt med de ressourcer, man har kunnet og villet stille til rådighed. Ved folkeskolelovændringerne i august 2014 var det et af argumenterne, at eleverne i den danske folkeskole nu fik flere skoletimer end på noget tidligere tidspunkt. Om dette holder, skal her belyses ved en række eksempler på elevtimal i 7. skoleår gennem de seneste 200 år – lige fra den landsbyordnede og den købstadsordnede skoles sidste klasse over 2. eksamensmellemskoleklasse 1903-58 til folkeskolens 7. klasse i 2014.

Elevtimal er ikke en entydig størrelse

Elevernes undervisningstimal har igennem perioden været bestemt af en lang række forskellige parametre, som bevirker, at en komparativ undersøgelse kompliceres. Eksempelvis må bl.a. følgende forhold tages i betragtning:

- Det har været fastlagt som *minimums-*, *maksimums-* og *vejledende timal*, og *timefordelingsplanerne* har ofte bekendtgørelses- eller cirkulæreform.
- Det har været opgjort som *ugentligt timal* eller som *årstimal*.
- Kommunernes *konkrete timal* er indeholdt i kommunale undervisningsplaner, skolestyrelsesvedtægter o.lign.
- Det er tilpasset *klassetrinnet*, idet ældre elever som regel har flere timer end yngre.

Timefordelingsplaner *disponeret efter fag og klassetrin* kendes i andre skoleformer end folkeskolen allerede fra første halvdel af 1800-tallet, jf. Realskolekommissionens betænkning fra 1837, som rummer et forslag til fag- og timefordeling for en femklasset realskole for 8-18-årige, heraf 3. klasse for 12-14-årige.¹

Undervisningstiden har også udvist betydelige geografiske forskelle, indtil 1958 først og fremmest ved at skelne mellem en *købstadsordnet* og en *landsbyordnet* skole. Timetallet har tillige varieret efter *skoleform*, idet undervisningsforløb, der sluttede med eksamen eller prøve, ofte har haft et øget undervisningsomfang.

Endelig har timetallet også varieret efter *køn*.² Således blev den særlige pige-skoleeksamen først afskaffet med skoleloven af 1958,³ og de pr. tradition kønsopdelte fag sløjdede og håndarbejde har eksisteret indtil 2014, hvor de er slået sammen under navnet "håndværk og design".

Lektionslængde, pausetid og antal skoledage

Den faktiske undervisningstid er også påvirket af lektionernes varighed, tid til pauser og frikvarterer samt antallet af skoledage om året. At børnene skulle have pauser mellem lektionerne, som indtil 1974 som regel havde en varighed af 50 minutter, fremgår bl.a. af § 17 i almen-skoleloven fra 1903, hvorefter "den daglige Skoletid, hvis Varighed, Friminutterne medregnede, regelmæssigt fastsættes til 6 Klokketimer". Først med 1937-lovens §§ 16 og 20 blev tilsvarende bestemmelser indføjet i folkeskoleloven. Før da fulgte man lokalt undervisningsplancirkulæret fra 1899, hvorefter de stedlige myndigheder tilrettelagde lektionslængde og pauser, som fremgik af undervisningsplaner og skolekommissionsindberetninger: "10 Minutter af hver Time undtagen af den første, efter nærmere Bestemmelse i Timetabellen. Ved Halvdagsundervisning med 3 Timer for hver Klasse udgøre altsaa Frikvartererne tilsammen 20 Minutter, for hver Klasse ved Hel-dagsundervisningen i 6 Timer: 50 Minutter, og i 7 Timer: 60 Minutter osv. Intet Frikvarter maa lægges ved Begyndelsen eller ved Slutningen af den paagældende Klases Skoletid."⁴

At der i praksis var mulighed for lokalt at fravige de gennemsnitlige pausebestemmelser, ses af denne ansøgning fra 1905 om ændret fordeling af undervisningstid og frikvarterer fra førstelærer Carl S. Nielsen ved Lilleværlose Skole til skolekommissionen i Værløse, hvor skolevæsenet var landsbyordnet:

¹. Larsen 2010: 88.

². Højlund Nielsen 2010: 93-123.

³. Holm-Larsen 2014: 17.

⁴. Årsberetninger fra hhv. 1906 og 1911, Æ 18683000, lb. 6

“Arbejdstid Kl. 8 – 9.30
Frokostfrikvarter 20 Minutter
Arbejdstid Kl. 9.50 – 11
Børnene ud i 5 Minutter

Arbejdstid Kl. 11.05 – 12
Frikvarter 15 Minutter
Arbejdstid Kl. 12.15 – 1
Børnene ud i 5 Minutter
Arbejdstid Kl. 1.05 – 2

Ialt Fritid 45 Minutter
Om Sommeren 1 Time tidligere, nemlig fra Kl. 7.
En Skoleklokke foreslaas anskaffet!”

Ansøgningens behandling fremgår af mødeprotokollen af 19.10.1905: “Et Skolekommissionsmøde holdtes i Lilleværlose Skole d. 19. Oktober 1905, ved hvilket det vedtoges at approbere den af Hr. Nielsen indsendte Fritidsplan for Lilleværlose Skole” (A 2725, lb. 1). Om skoleklokken blev beviliget, er ikke nedfældet, men det blev den nok! Planen gav et samlet dagligt undervisningstidtal på 315 minutter svarende til syv lektioner af 45 minutters varighed – og frikvartererne udgør 12,5 % af skoledagen. Det lykkedes altså lærer Nielsen at “spare” fem minutter af den anordnede pausetid. Måske skadede det ikke ansøgningen, at C.S. Nielsen var sognerådsformand 1896-1906.

At spørgsmålet om lektions- og frikvarterens længde har været omdiskuteret, ses bl.a. af, at ministeriet i kølvandet på 1937-loven præciserede, at skoledagens længde “må regnes fra børnenes møde på skolen, til de forlader denne. Således er frikvartererne mellem timerne medregnet i det angivne antal klokketimer; herfra kan der kun gøres en undtagelse, for så vidt skoletiden er delt af en længere middagspause, hvor børnene som regel forlader skolen for at gå hjem at spise. Når undervisningstidernes varighed fastsættes til 50 minutter som det normale, vil frikvartererne som regel blive på 10 minutter.”⁵

Efter femdagesugens gennemførelse i folkeskolen blev lektionslængden i 1973 reduceret fra 50 til 45 minutter og indføjet i 1975-lovens § 14, stk. 3, og et cirkulære uddybede i 1976, at pausetiden “skal udgøre 10 minutter for hver fulde 45 minutters undervisning ... samt yderligere 10 eller 15 minutter”;⁶ pausetiden udgjorde herefter ca. 21 % af skoletiden.⁷ Med 1993-loven gled bestemmelser-

⁵ Barfod 1950: 155.

⁶ Holm-Larsen 2010a: 202.

⁷ Femdagesugen blev indført ved ændring af folkeskoleloven 27.5.1970 og lektionsafkortningen ved en ministerbemyndigelse i tekstanmærkning nr. 95 af 30.3.1973 til § 20 i finansloven for finansåret 1. april 1973 – 31. marts 1974.

ne om frikvarterer og pauser atter ud af loven, men indgik herefter i arbejdstidsaftalerne efter lærernes "kommunalisering" pr. 1.3.1993, idet det ved beregning af lærernes forberedelsestid var forudsat, at skolens samlede, daglige frikvarterlængde ikke måtte overstige 85 minutter; dvs. knap 24 % pausetid. Da 2014-timplanerne, der er udformet med en pauseprocent på 22,22, er vejledende, kan pauseprocenten herefter variere i lokal tilrettelæggelse.⁸

Undervisningstid i 1800-tallets almueskolevæsen

1814-anordningerne betegnes ofte som de første bestemmelser om folkeskolen, selvom der allerede i 1739 var udstedt lovgivning om almueskolen på landet.⁹ På landet skulle de to klasser, nederste og øverste, opdeles efter alder og viden (§ 8), og der blev holdt skole kl. 8-11 og 13-16. I vintermånederne dog kl. 9-12 og 13-15 (§ 9). Hver klasse skulle gå i skole 3 fulde dage (§ 10), men øverste klasse om sommeren kun 2 (§ 13); undervisningen kunne dog også tilrettelægges som halvdags skolegang på alle hverdage. Lovligt fravær var almindeligt, idet "Forældre og Huusbønder, som ere Gaardbrugere, maae have Ret til at beholde deres Børn og Tyende, som ere over 10 Aar gamle og beviisligen bruges til Markarbejde, hjemme fra Skolen 2 til 3 Uger i Sædetiden om Foraaret og 3 til 4 Uger om Efteraaret..." (§ 12). Der var i et skoleår ca. 23 uger for nederste klasse og 17 for øverste klasse, dvs. for øverste klasse i sommerhalvåret blot 24 skoledage, når ferier og fridage var fratrukket.¹⁰ Alligevel var det for meget at måtte undvære ikke alene tjenestedrenge, men også egne børns arbejdskraft, så Danske Kanceli meddelte i 1818 efter høring i skoledirektionerne, at øverste klasse kunne nøjes med én skoledag om ugen i sommerhalvåret mod en tilsvarende forøgelse i vinterhalvåret.

Købstadsanordningen omfattede både almindelige borgerskoler, "i hvilke der bør gives Underviisning i de for Almuen meest uundværlige Kundskaber" (§ 1), og "borgerlige Realskoler for Drengbørn i Købstæderne" (anordningens 4. afdeling), "hvor dog en mere udvidet Underviisning end den, som egentlig bør gives i de almindelige Borgerskoler, er ønskelig for de Børn, hvis Forældres borgerlige Stilling synes at kunne gøre Krav derpaa" (§ 3). Den almindelige borgerskole var også toklasset (§ 16); der blev holdt skole kl. 7-11 og 16-18 i april-september og i marts og oktober kl. 8-12 og 14-16, mens det i vintermånederne var kl. 9-12 og 13-15. Der var hverdagsskolegang bortset fra lørdag eftermiddag, idet øverste klasse gik om formiddagen og nederste klasse om eftermiddagen (§§ 17 og 18).

⁸. Se http://www.uvm.dk/Den-nye-folkeskole/Lovgrundlag_samt_Folkeskolen.dk 27.11.2013 og 6.3.2014.

⁹. Anordningerne om "Almue-Skolevæsenet paa Landet i Danmark", "Almue-Skolevæsenet i Købstæderne i Danmark" og "Reglement for Almue- og Borgerskolevæsenet i København", alle af 29. juli 1814, og skoleanordninger for hertugdømmerne og for jøder i Danmark var alle underskrevet af Frederik 6.

¹⁰. Larsen et al. 2013: 151.

Ældste klasse kunne også være kønsopdelt med drenge om formiddagen og piger om eftermiddagen med henholdsvis ca. 18 og 15 timer ugentlig.¹¹ I realskolen, der kun var for drenge, kunne man tidligst optages efter at være fyldt 9 år og have gennemført den almindelige borgerskoles nederste klasse (§ 69). Det daglige timetal var 6 timer (§ 71), og elevtallet “i Almindelighed” højst 24 (§ 76). Men papir er taknemmeligt, og skoledirektør og skolehistoriker Joakim Larsen skriver, at de borgerlige realskoler “vare lagte efter en fejl Plan, der manglede Penge og Lærerkrafter og tillige almindelig Interesse hos Befolkningen”. De havde ganske vist udvidet undervisning, men var få og med forældrebetaling, mens borgerskolernes undervisning mange steder var meget begrænset – helt ned til bare to timers daglig undervisning i mindre end 7 skoleår i fri- (dvs. gratis) og fattigskolerne.¹²

De første mange år var almueskolen tillige præget af samfundets recession efter statsbankerotten i 1813, så den indbyrdes undervisning, der blev indført som forsøg i København 1819 og for hele landet ved kgl. resolution af 21.8.1822, bredte sig hurtigt, fordi den muliggjorde et højt elevtal i klasserne.¹³ Det var også nødvendigt, for befolkningstallet voksede med knap 50 % i første halvdel af 1800-tallet, da børnedødeligheden faldt som følge af bedre hygiejne og ernæring.¹⁴ Der opstod ny interesse for skolevæsenet efter enevældens afskaffelse i 1848,¹⁵ og årene frem til 1919 blev en økonomisk opgangsperiode, hvor det økonomiske tilbagelag efter nederlaget i 1864 ret hurtigt blev indhentet, og hvor Danmark holdt sig uden for 1. verdenskrig. Dette kom også skolevæsenet til gode gennem bedre økonomi både til bygninger og bøger og til uddannelse og efteruddannelse af lærere.¹⁶ Et udslag heraf var 1856-loven, som primært regulerede administrations-, omkostnings- og lønforhold, men især fik betydning ved at omorganisere skolens styrelse på amtsplan, idet et skoleråd og en amtsskoleinspektion skulle administrere en skolefond med statsmidler til skolevæsenets udbygning.¹⁷ Skolerådet, der bestod af amtsråds- og købstadsrepræsentanter, vedtog skolefondens årlige budget, og amtsskoleinspektionen, som bestod af amtets provstidirektioner og var tilsyns- og kaldsmyndighed, varetog administrationen, efterhånden med bistand af en såkaldt skolefondskasserer (senere tiders skoledirektør). Denne kompeten-

¹¹. Larsen 1899: 63.

¹². Larsen 1899: 65.

¹³. Den indbyrdes undervisning, der ifølge Danske Kancellis årsberetning i 1833 omfattede hele 2110 skoler og “af de resterende 351 vare de fleste ganske små” (Larsen 1899: 39), blev oplevet som “åndløs” og “mekanisk” og derfor med succes imødegået af de grundtvigske skoletanker (Larsen 1899: 118); den blev “ophævet i Normalskolen” ved kgl. resolution af 22.9.1865.

¹⁴. Larsen et al. 2013: 149.

¹⁵. Kancelliet blev i 1848 afløst af Kultusministeriet, der fik to departementer, et for kirkevæsen og et for skolevæsen, og sidstnævnte med et kontor for det lærde skolevæsen og et for borger- og almueskolevæsenet.

¹⁶. Jørgensen 1985: 403-04.

¹⁷. Jørgensen 1985: 390-91.

cefordeling mellem politisk styring og gejstlig administration blev atter ændret med kommunallovne 1867-68, hvor sogneformandskabet blev til sogneråd; både kaldsretten og det almindelige skoletilsyn var dog indtil 1933 fortsat en opgave for provstidirektionen eller biskoppen.¹⁸

I resten af 1800-tallet fandt skoleudviklingen, herunder elevtimetallet, overvejende sted i eksamensskolen og gik uden om almueskolen på landet, f.eks. med indførelse af almindelig forberedelseseksamen (præliminæreksamen) på realskolerne i 1881 og af borgerskoleeksamen efter købstadsskolernes 7. klasse i 1891.¹⁹ Borgerskolen, hvis "timetabel" i punkt 8 i bekendtgørelsen om borgerskoleeksamen angiver en egentlig timeplan med både tysk og engelsk og 36 timer på 5.-7. klassetrin, sluttede med borgerskoleeksamen, som var en svær eksamen, også selvom eleverne efter en justering i 1890 ikke mere skulle op i pensum fra alle år, men kun 7. skoleårs. Den måtte dog vige for eksamensmellem skolens voksende succes i første halvdel af 1900-tallet og blev ophævet med 1937-loven; alligevel fortsatte den bemærkelsesværdigt nok ved 7 skoler i 1945, ved 5 skoler i 1947 og ved Mariager Borger- og Realskole til og med 1959.

Om 1800-tallets landsbyskole, timetal, fravær og mulkt

Takket være 1814-anordningernes tilsynsbestemmelser har man i dag god dokumentation for tidligere skolepraksis, herunder for antal skole- og fraværsdage, hverdags- eller hverendendags-skolegang, elev- og timetal, fagudbud m.v.²⁰ Oplysningerne om 1800-tallets almueskole i Furesø Kommune er ret sparsomme for Værløseskolerne og mere velbelyst for Farum, hvis dominerende rolle i første halvdel af 1800-tallet skyldtes, at Værløse var annekssogn til Farum sognekald 1698-1921.²¹ Periodens første skolekommissionsprotokol, der omfatter årene 1810-74, var indtil 1864 fælles for Farum og Værløse sogne, men herefter omhandler den alene Værløses to skoler: Kirkeværløse Skole og Lilleværløse Skole.²² Ændringen kan måske skyldes 1860'ernes kommunestyrelsesændringer, hvor den sparsommelige skolekommission i stedet for at indkøbe to nye og kassere en halvfyldt protokol kan have valgt at anskaffe ny protokol til hovedsognets skolevæsen og bruge den gamle op i annekssognet.

^{18.} I grundloven fra 1849 var kommunerne tilsikret "under statens tilsyn, selvstændigt at styre deres anliggender". En egentlig kommunelovgivning indførtes først efter grundlovsændringen i 1866 i form af en landkommunelov i 1867 og en lov for købstæderne i 1868, begge med virkning fra 1. januar 1869.

^{19.} Kampmann 1996: 42-48.

^{20.} Amtsskoledirektionerne kunne ifølge landsbyskoleanordningens § 42 indhente alle oplysninger om virksomheden, og biskopperne var til deres tilsyn "berettigede til fra Amtsskoledirektionerne og tillige igiennem disse fra Sogdenes Skolekommissioner at indhente alle de Efterretninger, som i Anledning heraf maatte ansees fornødne". For de købstadsordnede skoler fandtes tilsvarende bestemmelser.

^{21.} Zip Sane 1996: 247-61.

^{22.} A 11 lb. 1.

I indberetning om “Skolevæsenets Tilstand for Aaret 1869 i Smørum og Sokkelund Herreders Provsti i Københavns Amt”, hvor der var i alt 246 skoledage, jf. indberetningens punkt 13, belyses stadig aktuelle skolestrukturtemaer som fraværstatistik, kønsfordeling og privatskoleandel.²³

Tabel 1.

Uddrag af “Beretning for Skolevæsenets Tilstand for Aaret 1869 i Smørum og Sokkelund Herreders Provsti i Københavns Amt”.

Skolens Navn:	Rubrik 9: Børnetallet i øverste Klasse den 31. december?	Rubrik 11: Hvor mange Børn nød privat undervisning den 31. december	Rubrik 15 (drengene): Antallet af besøgte Skoledage i øverste Klasse.	Rubrik 15 (piger): Antallet af besøgte Skoledage i øverste Klasse.	Rubrik 16c (drengene): Antal forsømte skoledage uden lovlig grund i øverste Klasse.	Rubrik 16c (piger): Antal forsømte skoledage uden lovlig grund i øverste Klasse.
Farum Skole	20 dr. + 20 pi.	10 dr. + 12 pi.	1491	2269	472	202
Staunholt Skole	21 dr. + 9 pi.	3 dr. + 3 pi.	1965	1070	416	43
Kirkeværlose Skole	24 dr. + 21 pi.	2 dr. + 2 pi.	2176	1700	256	163
Lilleværlose Skole	20 dr. + 20 pi.	(3 dr. + 2 pi. i andet sogns folkeskole)	1267	1812	285	219

Det fremgår, at drengenes ulovlige fravær er klart større end pigernes, men tallene går i øvrigt ikke op, måske på grund af elevbevægelser i årets løb. Rubrik 11 om elever i andet sogns folkeskole gælder børn, der havde nærmere til Hjortespring Skole. De forholdsvis mange privatskoleelever i Farum Skoles distrikt skyldes formentlig Farum Højere Bondeskoles (1857-1913) nære placering og gode ry; skolens udvikling var i øvrigt typisk for mange privatskoler på landet, idet den blev videreført som Farum Privatskole 1913-22. Så blev den forældreejet og fik overenskomst med kommunen 1922-26, hvorefter den blev privatejet og fik eksamensret til mellemskoleeksamen i 1927 og til realeksamen i 1928. Overenskomsten med kommunen videreførtes (A 27, lb. 46 og A 11, lb. 64).

²³. Æ 18683000, lb. 6.

Skoledagenes tilrettelæggelse kunne variere, også i nabosogne inden for samme provsti. Den lokale skoleordning for Værløseskolerne er i indberetningerne for 1869 beskrevet således: “Ældste Klasse har i Sommerhalvaaret 1 Dags, og i Vinterhalvaaret 4 Dages ugentlig Undervisning; yngste Klasse har i Sommerhalvaaret 4 Dages og i Vinterhalvaaret 2 Dages ugentlig Undervisning Ingen Vinteraftenskole er afholdt. Intet Barn er udkrevet i Henhold til Lov af 2. Maj 1855 § 4.²⁴ Det manglende Antal Skoledage hidrører fra, at Sogneraadet forlængede Sommerferien i 8 Dage paa Grund af Varmen.”

De ulovlige forsømmelser er endnu mere grelle i den tilsvarende beretning i 1867 for Kirkeværløse og Lilleværløse skoler. Her er forholdet mellem “Antal besøgte Skoledage” og “Antal forsømte Skoledage uden Grund” mildt sagt urovækkende, idet drengenes ulovlige forsømmelser ved Kirkeværløse Skole oversteg deres tilstedeværelsesdage (rubrik 15 og 16 c), mens de ved Lilleværløse Skole “kun” forsømte 36 % af årets skoledage: Det var således velbegrunnet, men åbentbart resultatløst, at den 36-årige skolelærer Christian Rudolph Gjertsen ved Lilleværløse Skole allerede tre år forinden havde set sig nødsaget til at skrive til skolekommissionens formand pastor Mau:²⁵

“Velærværdige Hrr Pastor Mau, Farum. Ved at opgjøre Regnskabet over den forfærdelige Masse af Forsømmelser i Skolen i Mai Maaned, finder jeg mig foranlediget til ret indstændigt at bede Deres Velærværdighed om at gjøre, hvad der kan gjøres for om muligt at skaffe en bedre Skolegang; thi ligesom det er nedtrykkende for Læreren den enkelte Dag at gaa i Skolen for et yderst ringe Antal af Klassens Elever saaledes er det i Særdeleshed sløvende for ham med Hensyn til hans Gjerning i sin Heelhed, at han veed, at han ikke kan tvinge noget synderligt ud af det, men at han maa være tilfreds, naar han kan holde Skolen saaledes paa Fode, at han kun nogenlunde kan tilfredsstille Skolens Foresatte.

Dernæst vil jeg bede Dem, at De paa en eller anden Maade vil lade Beboerne vide, at det er lovbefalet, at Børnene skulle indskrives i Skolen, naar de er 7 Aar gamle. Her har man nemlig den Skik at beholde Børnene hjemme fra Skolen, saa længe man lyster, for her er et Barn i Distriktet paa 11 Aar, som endnu ikke er indskreven i Skolen. Foruden dette Barn er der flere over 7 Aars Alderen, men Forældrene svarer, naar jeg har sendt dem Bud desangaaende, at Børnene skulle ikke begynde endnu. Som Be-

²⁴ Ændringerne i 1855-loven, også kaldet skolefrihedsloven, sikrede privat- og hjemmeundervisningens frihed, herunder de grundtvig-koldske friskoler, men ændringerne kunne og blev også misbrugt, idet man i friskolerne kunne forsømme uden mult, ligesom der blev åbnet for udskrivning af 13-årige efter forældreamodning, hvad der af bønderne blev misbrugt på grund af barnets arbejdskraft og af kommunerne til at holde børnetallet nede, så man ikke skulle udvide skolerne (Larsen 1899: 218-33).

²⁵ A 11, lb. 11.

viis i denne Henseende tjener: I 1863 blev heri Skolen indskreven 6 Børn; heraf vare 2 otte Aar gamle, 3 ni Aar og 1 ti Aar. I 1854 var indskrevne 2 Pigebørn paa 11 Aar, som ikke kjender Tal til 30 a 40. Hvor skadelig denne Uskik er for Skolens Tilstand, vil De kunne indsee.

Endelig skal jeg endnu omtale en Sag, hvorom jeg tidligere har talt med Dem. Det er Forældrenes Uvillie til at lade deres Børn indskrive i det Distrikts Skole, under hvilket de ere komne i Tjeneste. Jeg har i denne Anledning havt flere Ubehageligheder, og er bleven afvist med, at det vare de ikke vante til, og at det vilde Barnets Huusbond ikke have. To Drenge, som for over en Maaned siden er flyttede ud af Distriktet, have endnu ikke beviist deres Indmeldelse i deres Distrikts Skole, uagtet jeg selv har talt med begge Forældrene og givet dem en Afgangstest. Nu er det min Anmodning, at De ved Skoleforstanderen vil paalægge disse Fædre: Inds. Lars Christensen, hvis Søn skal indskrives i Bagsværd Skole, og Inds. Jørgen Danielsen hvis Søn skal indskrives i Ballerup Skole til at gjøre deres Pligt i denne Retning.

Deres Gjertsen

Lillleværløse 2/5 1864”

Som det fremgår, var det op ad bakke at få børnene i skole, især for fattige familier som de i brevet omtalte indsiddere, hvor drengene var sendt ud at tjene, og hvor deres husbond åbenbart ikke tillod børnene at fortsætte skolegangen.²⁶ Der kendes mange eksempler på, at en husbond, der ville have mest muligt arbejde ud af sin tjenestedreng, blot erklærede, at han ønskede ham hjemmeundervist – en hjemmeundervisning, som en nutidig læser med god grund kan betvivle omfanget og kvaliteten af, jf. Niels Nielsens erklæring:²⁷ “Drengen Christen Madsen der er i min Tjeneste nyder for mig privat Undervisning hvorfor jeg forlanger ham udskreven af Kirkeværløse Skole. Niels Nielsen, Jonstrupsvang D. 24. April 1865.”

At det store antal ulovlige forsømmelser var et vedvarende problem, fremgår bl.a. af skolekommissionens forhandlingsprotokol efteråret 1864 (A 11, lb. 2 og 12): “Møde hos Gaardejer Niels Pedersen i Farum 3. November 1864: 1. Mødelisterne fremlagdes for October Maaned for Farum og Staunsholt Skoler. Der blev dicteret Mulkter for Farum Skoles Vedkommende til et Beløb af 6 Rigsdaler, 3 Mark og 11 Skilling; for Staunsholt Skoles Vedkommende til et Beløb 8 Rigsdaler, 5 Mark, 13 Skilling. I øvrigt Intet Videre at forhandle. Mødet hævet.”

Allerede 1814-anordningerne indeholdt regler for mulkering, og de blev opretholdt så sent som i 1958-loven, hvor skolekommissionen ifølge lovens § 48,

²⁶. Indsiddere, der var landbosamfundets dårligst stillede gruppe, boede til leje (deraf navnet) og kunne f.eks. være gifte daglejere med ofte mange børn, som hurtigt måtte ud at tjene, men også gamle og syge personer eller enlige kvinder.

²⁷. Æ 18683000, lb. 2.

stk. 3, kunne give forældre “en bøde på 1 kr. for hvert barn for hver forsømt dag, hvilket beløb i gentagelsestilfælde kan stige indtil 3 kr. for hvert barn og hver dag; bøde ikendes altid, hvis den for undervisningen ansvarlige har undladt at give møde efter tilsigelsen uden at have anmeldt lovligt forfald; bøderne tilfalder kommunekassen”. Et eksempel på bødernes omfang ses i tabel 2.²⁸

Tabel 2: Mulkt for ulovligt fravær ved Farum skole 1864-67

	Rigsdaler:	Mark:	Skilling:
Oktober 1864:	6	3	11
Juli 1865:	3	4	14
Oktober 1865:	2	3	6
Maj 1866:	1	5	10
Juni- oktober 1866:	3	2	4
Januar-juni 1867:	4	2	7
Juli-oktober 1867:	7	1	14

Forst med 1975-loven blev bødebestemmelser erstattet af underretningspligt til de sociale myndigheder, men det er måske også en tanke værd, at i 2014 kan familier trækkes i børnetilskud, hvis skolen får oplysning om, at deres barn kan formodes at opholde sig i udlandet på såkaldte genopdragelsesophold, jf. fraværskendtgørelsens § 4, stk. 5.

Elevtimal i 1900-tallets folkeskole

Betegnelsen “folkeskolen” fortrængte efterhånden “almueskolen”, først i titlen på seminarieloven af 1894 og med den første egentlige folkeskolelov af 1899, ofte benævnt 1904-loven, fordi den efter systemskiftet i 1901 her blev stadfæstet i let modificeret form. Folkeskoleloven er ændret mange gange i løbet af 1900-tallet, men milepælene, også hvad angår elevtimal, er de fire folkeskolelove i 1899/1904, 1937, 1975 og 1993 samt lovændringen i 1958.

Med *1899-loven*, hvor Joakim Larsen medvirkede både ved lovens og det Sthyrskes cirkulæres udformning,²⁹ blev der stillet krav om skole- og undervisningsplaner, om et skoleår på mindst 41 uger og et ugentligt minimumstimal for folkeskolens boglige fag på “Tredje Trin” (svarende til 6. og 7. klasse) på 18 timer i den landsbyordnede og 24 timer i den købstadordnede skole (§ 11).³⁰ Ud over § 11-fagene kom så gymnastik, sløjd, kvindelig håndgerning og husgerning og i den købstadsordnede skole også tegning. Da der var tale om et minimums-

²⁸ A 11, lb. 2 og 12.

²⁹ Degnbøl 2000: 82-83.

³⁰ Religion, dansk og skrivning, regning, historie, anskuelsesundervisning, geografi, naturkundskab og sang.

timetal, kunne man lokalt beslutte et højere ugentligt timetal, så alt i alt kunne skoledagen få en betydelig længde, i hvert fald i købstæderne. Af cirkulærets indledende betragtninger fremgår, at på trods af at de fleste lokale skolemyndigheder ved undervisningens tilrettelæggelse "i rigtig Erkendelse af Lærerpersongens Betydning for Skolegerningen [havde] overladt Sagen til Lærernes individuelle Skøn", blev der nu fastsat en vejledende timefordelingsplan, så "der under Folkeskolens stigende Udvikling og fremadskridende Organisation tages det skyldige Hensyn ogsaa til den fornødne Enhed og Orden inden for Skolens Virksomhed". At der var god grund til at fremme "enhed og orden" i skolen, ses eksempelvis af situationen omkring 1901 ved Søndre byskolerne i Aarhus med overfyldte klasser og mange forsømmelser.³¹ Værd at bemærke er også cirkulærets respekt for lærernes metodefrihed.³²

Folkeskolen havde imidlertid ikke monopol på undervisningen af 12-14-årige. Med almenskoleloven i 1903 fik gymnasierne mulighed for at ekspandere nedad med den *fireårige mellemskole* for 11-16-årige for at sikre sig bedre forberedte, men ikke nødvendigvis flere elever; en sådan form for ressourcetænkning slog først igennem i slutningen af 1900-tallet.³³ Eksamensmellemskolen blev en succes, ikke mindst i folkeskolen, hvor muligheden for at oprette mellemskole- og realklasser ved folkeskoler med eksamensret (almenskolelovens § 18) blev udnyttet i en sådan grad, at begge skoleformer lovgivningsmæssigt blev flyttet over i folkeskoleloven i 1937; i 1952 var der således mellemskoleafdelinger ved 209 kommunale og 101 private mellem- og realskoler over for 67 i gymnasier.³⁴ Succesen var så stor, at adskillige kommissionsforslag prøvede at ændre vilkårene.³⁵ Normaltimeplanen fastsatte højst 36 ugentlige lektioner a 50 minutter, heraf 30 for de boglige fag, i daglig tale "fagene over stregen", benævnt således efter skillestregen i ministeriets normaltimeplan for drengeskoler; hertil kom så "fagene under stregen": sang, gymnastik, sløjd og kvindeligt husgerning.³⁶

Ved *1937-loven* blev skellet mellem den landsbyordnede og den købstadordnede skoleordning mildnet, men ikke slettet, og landsbyskolen kunne herefter ved skoler med fire klasser eller flere deles i en treårig forskole og en fireårig hovedskole. Elevertimetallet var et årsminimumstal med 1200 lektioner a 50 minutter i købstæderne (§ 18) og 960 på landet (§ 20, stk. 1) på 7. klassetrin. Samtidig blev der oprettet en eksamensfri mellemskole, men den opnåede aldrig samme tilslutning som eksamensmellemskolen.³⁷ Vejledende normaltimeplaner blev udsendt

³¹. Sørensen 1984: 92-95.

³². Holm-Larsen 2013: 113-16.

³³. Holm-Larsen 2003: 96-97.

³⁴. Højberg Christensen et al. 1953: 769.

³⁵. Nørr 2010: 141-152, Skovgaard-Petersen 1976: 288.

³⁶. Barfod 1950: 283 – Normaltimeplanen indgår i cirkulære af 31.5.1904 til kgl. anordning af 26. maj 1904 om *undervisningen i mellemskolen*. Afvigelser fra normaltimeplanen skulle godkendes i ministeriet.

³⁷. Barfod: 284-85, Kruchov 1985: 137-42, Kaalund-Jørgensen 1958: 102.

med Den Gule Betænkning i 1942 for såvel den købstadsordnede skoles fireårige grundskole og fireårige hovedskole som for den landsbyordnede skoles treårige forskole og fireårige hovedskole. Selvom kravene ved landsbyordningen stadig var mindre end ved købstadsordningen, kunne de godt være økonomisk tyngende for de 1300 landkommuner, hvoraf "ca. 900 (havde) under 1700 indbyggere".³⁸ 1950'ernes begyndende mekanisering af landbruget reducerede dog behovet for børnearbejdskraft, hvad der bidrog kraftigt til erkendelsen af, at landsbyskolens dage nu måtte være talte.

Med *1958-loven* blev den landsbyordnede skoleordning ophævet og mellem-skoleeksamen afskaffet.³⁹ Den Blå Betænkning's vejledende læseplaner og undervisningsvejledninger m.v. lagde rammerne for undervisningens mål, indhold og tilrettelæggelse, bl.a. ved et minimumsårstimetotal på 1200 for 5.-7. skoleår, en vejledende normaltimeplan⁴⁰ og ved indførelse af deletimebegrebet, som gav den enkelte elev mere lærertid, men ikke flere lektioner.⁴¹ Der var dog en kattelem i lovens § 16, stk. 2, så landsbyskoler kunne fortsætte med et lavere timetal. Samme vej trak 1950'ernes lærermangel, og ministeriet fulgte omtrent samtidig (1960 og 1961) en anbefaling om en midlertidig elevtimetalsnedsættelse fra "udvalget til overvejelse af forholdsregler til regulering af forholdet mellem lærertilgang og lærerbehov i folkeskolen". Anbefalingen fra udvalget med det mundrette navn var begrundet med, at "en begrænsning vil bevirke en indskrænkning i anvendelsen af ukvalificerede lærerkræfter og dermed en forbedring af undervisningens kvalitet". Ukvalificerede lærerkræfter var der ikke alene nok af – i skoleåret 1959-60 var der ca. 2700 ubesatte lærerembeder – men ministeriet ydede på dette tidspunkt 85 % refusion af al lærerløn, så timeforbruget skulle godkendes "helt ud i de yderste detaljer".⁴² Med 1960'ernes økonomiske opgangstider blev normaltimeplanen dog snart praksis i kommunerne.⁴³ Til gengæld bragte 1970'erne et betydeligt fald i elevtimetallet, idet arbejdsmarkedets jævnt nedadgående arbejdstid førte til, at femdagesugen i 1969-70 blev gennemført også i folkeskolen, mens lektionslængden i 1973-74 blev reduceret fra 50 til 45 minutter. Da lektionstallet forblev uændret, betød det alene på 7. klassetrin et fald i den ugentlige undervisningstid på 2½ time.⁴⁴ Alt i alt var der således på relativt få år sket en reduktion på ca. 2300 klokketimer eller 26 % af elevernes undervisningstid i 1.-9. klasse beregnet efter skolestart i henholdsvis begyndelsen af 1960'erne eller i midten af 1970'erne.⁴⁵

^{38.} Bomholt 1955: 34.

^{39.} Holm-Larsen 2010b: 386-89.

^{40.} Den Blå Betænkning I: 30.

^{41.} Den Blå Betænkning I: 32-33.

^{42.} Jensen 1989: 71-72.

^{43.} Degnbol 1985: 57.

^{44.} Holm-Larsen 2010a: 202, Skov 1986: 34.

^{45.} Skov 1986: 40.

Efter undervisningspligtens udvidelse fra 7 til 9 år med den såkaldte lille reform i 1972 fulgte indholdsrevisionen med *1975-loven*. Perioden var præget af økonomisk opbremsning og fokus på styring af kommunernes lærerløntimeforbrug, jf. indførelsen af bloktilskudsprincippet samme år.⁴⁶ Elevtimetallet var fastsat som et ugentligt minimums- og maksimumstimetal med et interval på 5-6 lektioner for "normalt" 200 skoledage (§ 14, stk. 1, og § 13, stk. 1). I lovens gennemførelsescirkulære blev timetalrammen udmøntet i en vejledende normaltimefordelingsplan ved en såkaldt modelskole med dobbelt klasserække og 22 elever pr. klasse, så kommunerne kunne inspireres til i forhold til "spareniveauet fra 1973-74" at reducere timeforbruget med ca. 2 %.⁴⁷ Ved samme lejlighed introduceredes begrebet "afledte timeplaner", så man ud fra et gennemsnitligt lærerskematimeforbrug pr. elev (på 7. klassetrin 1,64 time) kunne regne sig frem til, at en 7. klasse med 18 elever kunne nøjes med 28 ugentlige lektioner i stedet for 30. I 1990 blev det ugentlige timetalsoft ophævet efter anbefaling fra Strukturkommissionen for med lovbemærkningernes ord "at kunne tilbyde flere timer som alternativ til lave klassekvotienter" – et økonomistyringstiltag hen imod højere klassekvotienter.⁴⁸ Dette slog dog først for alvor igennem med 00'ernes skolesammenlægninger og -nedlæggelser og her generelt uden mertimetildelinger.

Med *1993-loven*, som gennemførte den udelte enhedsskole, blev minimumstimetallet hævet let, på 7. klassetrin fra 24 ugentlige lektioner til 26, men der blev samtidig i lovbemærkningernes afsnit om de administrative og økonomiske konsekvenser åbnet for, at man ved små skoler med lav klassekvotient kunne nøjes med færre lektioner.⁴⁹

Fra stationsby til forstad – fra landsby- til købstadordnet skolevæsen

Hvad betød de skiftende bestemmelser så for det landsbyordnede skolevæsen i Furesø Kommune? Farum skole var i de første årtier af 1900-tallet opdelt på fire klasser: 1. og 2. klasse var hver 1½-årige og med hverdagsskolegang og halvdagsundervisning, mens 3. og 4. klasse hver var toårige med hverandendags-skolegang og med heldagsundervisning.⁵⁰ Halvdagsundervisningen var fordelt på 6 ugedage og heldagsundervisningen på 3 både sommer (maj – oktober) og vin-

⁴⁶. Helsted 1979: 20.

⁴⁷. Helsted 1979: 23 og 21.

⁴⁸. Strukturkommissionen eller "Udvalget om kommunalt udgiftspres og styringsmuligheder", nedsat 1988 af Indenrigsministeriet efter aftale mellem regeringen og KL, foreslog med betænkning nr. 1143 en række styringstiltag på det primærkommunale område, herunder forslag 3.12 (side 188) om ophævelsen af timetalsoftet.

⁴⁹. Blaksteen og Forsberg 1994: 56.

⁵⁰. Kilde: Den kommunale embedsbog. Embedsbøger blev indført ved cirkulære af 27.11.1900 og skulle i landkommuner indeholde bl.a. skoleplan, årlige kirkelige indtægter, undervisningsplaner, årsberetning, myndighedsskrivelser til den pågældende kommunes skoler, personaleoplysninger, oversigt over skolens beholdning af bøger og andre undervisningsmidler, oplysninger om sløjdundervisning, aftenskole eller anden frivillig undervisning samt visitorers bemærkninger om skolens tilstand (A 17, lb. 2).

ter (november- april), jf. skolekommissionens og sognerådets forhandlingsprotokoller og undervisningsplanerne for årene 1901-20.⁵¹ Den private Farum Højere Bondeskoles undervisningstilbud var stadig langt bedre med to klasser med “Hverdagsundervisning hele Aaret, fælles for Dreng og Piger, med 5 Timer hver Dag”, og i de 30 ugentlige undervisningstimer uanset elevvalder indgik både sommer og vinter foruden de lovpligtige fag også fagene naturlære, engelsk, tysk og tegning.

Forsømmelserne var uændret et problem, selvom de ulovlige forsømmelser i 1909 “blot” udgjorde 17,4 % af samtlige forsømmelser. I 1910 er der om de mange lovlige fraværsdage – 584 sygedage og 348 fraværsdage af anden lovlig grund – noteret, at de “navnlig i Lærerindens Klasser, hidrører væsentligt fra en Mæslinge-Epidemi”. Forsømmelseslisterne, som læreren skulle indsende til sognerådet i to eksemplarer senest den 5. i alle ulige måneder, skulle føres med skønsomhed, idet “Fraværelse kan undskyldes, som naar et fattigt Barn maa blive hjemme for at pleje Forældre eller Søskende under Sygdom eller lign.” Hvis læreren indberettede noget sådant, kunne sognerådet indstille eftergivelse af bøde til skoledirektionen.⁵²

I første halvdel af 1900-tallet søgte man i større stationsbyer o.l. at nærme sig købstadsordningen ved at udbygge med præliminærkurser – en mulighed, der havde været til stede siden 1937-loven, blot forældre til mindst 15 børn anmodede herom, og et flertal i skolekommissionen anbefalede det (§ 2, stk. 2). Udviklingen tog fart i 1950’erne, for selvom både Farum og Værløse med Slangerupbanen var blevet stationsbyer allerede i 1906, blev skoleordningen først købstadsordnet omkring 1950 – dvs. lidt før landsbyordningen med 1958-loven blev helt afskaffet.⁵³ Skolekommissionen førte intense diskussioner med amtsskolekonsulenten med henblik på overgangen. I et fortroligt bilag til sagen henvises bl.a. til udviklingen i nabokommunerne: “Kommunen (Farum) har visse lighedspunkter med Lillerød, Birkerød og Værløse, der alle har købstadsordning.” Også spørgsmålet om oprettelse af en kommunal mellem- og realskole blev drøftet indgående med amtsskolekonsulenten, idet man frygtede, at elevgrundlaget ikke var tilstrækkeligt stort.

Perioden 1950-73 var her som i andre forstadskommuner den store skolebyggeperiode.⁵⁴ Periodens relativt høje elevtimetal, navnlig i Værløse Kommune, kan ses som et udtryk for borgernes uddannelsesambitioner: Ved 1975-lovens udmøntning lå Værløse kommunale skolevæsen således over ministeriets vejledende timetal på alle andre klassetrin end 2. og 7. klasse.

⁵¹. Æ 18683000, lb. 6 og A 17, lb. 2.

⁵². Æ 18683000, lb. 6.

⁵³. A 19, lb. 4.

⁵⁴. Kommunens skoler blev bygget ca. 1950-75, og den bølge af skolenedlæggelser, som har præget mange kommuner i 00’erne, har kun let berørt det lokale skolevæsen, idet to af skolerne efter kommunesammenlægningen blev fusioneret i 2009.

Elevtimetallet i 2000-tallets konkurrenceskole

Årtusindskiftet medførte øget debat om undervisningens faglighed, ikke mindst efter regeringsskiftet i 2001 til en borgerlig regering, hvor nationale test og evalueringskultur blev trendbærende.⁵⁵ Regeringens folkeskolepolitik blev udmøntet med 2003-loven, hvor timetallet blev omlagt til en årsnormsmodel med klokke-timer a 60 minutter og minimumstimetal på fagblokke i 3., 6. og 9. klasse. Samtidig fik dansk og matematik i 1.-3. klasse, idræt i 6. og fysik/kemi i 9. tilført en ekstra ugentlig lektion, mens engelsk blev fremrykket et år med 2 ekstra lektioner og start i 3. klasse. Beslutning om bl.a. planlagt timetal og skoledage (hidtil 200 skoledage i 40 uger) blev overdraget til kommunalbestyrelsen, som indberetter til UNI•C Statistik & Analyse, mens kontrollen med opfyldelsen af årstimetallet er placeret i Kvalitets- og Tilsynsstyrelsen.⁵⁶ Det vejledende timetal pr. fag pr. skoleår blev videreført og suppleret med et vejledende basis- eller minimumstimetal pr. klassetrin pr. skoleår. Alligevel opfyldte 14,4 % af skolerne og 6,7 % af eleverne i perioden 2010-2012 ikke minimumstimetallet i et eller flere fag/fagblokke.⁵⁷ Minimumstimetalskravet blev bl.a. synligt ved den fire uger lange lockout foråret 2013, hvor mange undervisningstimer blev aflyst, så en del skoler måtte medregne de første måneder af skoleåret 2013-14 for at opfylde det.

2014 – heldagsskolens gennemførelse?

August 2014 trådte så de fleste ændringerne i folkeskolen i kraft bortset fra obligatorisk lektielæsning, jf. artiklen “Mærke-hjertesager og adgangskrav – uddannelserne i folketingsåret 2013-2014” s. 175-188.⁵⁸ Der indførtes et årligt minimumstimetal for den samlede fagopdelte undervisning og for dansk, matematik og historie samt vejledende timetal for øvrige fag, og et maksimumstimetal blev genindført (§ 14 b), jf. tabel 3. Nyt er begrebet understøttende undervisning eller UU-timer, som de allerede er døbt ude på lærerværelserne. Heraf fragår tid til pauser/frikvarterer, og resttid kan omfatte aktiviteter som bl.a. klassens tid, lektiehjælp, 45 minutters daglig bevægelse og transporttid ved ekskursioner m.v. (§ 16 a). På 7. klassetrin udgør det vejledende faglige timetal 960 årstimer og UU-tiden 440 årstimer. Når pausetid er fratrukket, er der til øvrige UU-aktiviteter i alt 227 årstimer eller ved et skoleår på 40 uger ca. 5,7 ugentlige timer. Lokalt har man i Furesø Kommune besluttet at følge Undervisningsministeriets vejledende timefordelingsplan.

^{55.} Holm-Larsen 2013a: 212-13.

^{56.} Det planlagte undervisningstimetal indberettes årligt pr. 5.9. i fire fagblokke (humanistiske fag, naturfaglige fag, praktisk-musiske fag og klassens tid) og i dansk og matematik på 1.-3. klassetrin og historie på 4.-6. klassetrin.

^{57.} Molsgaard og Steinmejer Nikolajsen 2013.

^{58.} Lov nr. 1640 (L 51) er implementeret i skoleåret 2014-15, mens lov nr. 1641 (L 52) først indføres efter næste folketingsvalg. Det ugentlige timetallet blev udvidet til gennemsnitligt 30 timer i børnehaveklassen-3. klasse, 33 timer i 4.-6. klasse og 35 timer i 7.-9. klasse. Fagenes timetal fremgår af bilag 1 til L 51 og forligsaftalen “Et fagligt løft af folkeskolen” af 7. juni 2013.

Table 3: Time distribution plan 2014, 1.-9. class

Fag:	1. kl.	2. kl.	3. kl.	4. kl.	5. kl.	6. kl.	7. kl.	8. kl.	9. kl.	Årsklokketimer a 60 min. i 40 uger
Dansk	330	300	270	210	210	210	210	210	210	2160
Engelsk	30	30	60	60	90	90	90	90	90	630
Tysk eller fransk	-	-	-	-	30	60	90	90	90	360
Historie	-	-	30	60	60	60	60	60	30	360
Kristendoms-kundskab	60	30	30	30	30	60	-	30	30	300
Samfundsfag	-	-	-	-	-	-	-	60	60	120
Matematik	150	150	150	150	150	150	150	150	150	1350
Natur/teknologi	30	60	60	90	60	60	-	-	-	360
Geografi	-	-	-	-	-	-	60	30	30	120
Biologi	-	-	-	-	-	-	60	60	30	150
Fysik/kemi	-	-	-	-	-	-	60	60	90	210
Idræt	60	60	60	90	90	90	60	60	60	630
Musik	60	60	60	60	60	30	-	-	-	330
Billedkunst	30	60	60	60	30	-	-	-	-	240
Håndværk og design samt madkundskab	-	-	-	90	120	120	60	-	-	390
Valgfag	-	-	-	-	-	-	60	60	60	180
I alt	750	750	780	900	930	930	960	960	930	7890
Understøttende undervisning, pausetid (22,22 % af fagtimetal, afrundet)	167	167	173	200	207	207	213	213	207	1754
Understøttende undervisning, andre aktiviteter	283	283	247	220	183	183	227	227	263	2116
Max undervisningstid 1400 (§ 14 b) og minimumstimer på 1.-6. klassetrin	1200	1200	1200	1320	1320	1320	1400	1400	1400	11760

← Elevtimetallet var her som nævnt et af hovedændringspunkterne, og timefordelingsplanen indgår da også som lovens bilag 1. Værd at hæfte sig ved er, at man har opretholdt skellet mellem faglig undervisning og andre aktiviteter, som er samlet under det nye begreb “understøttende undervisning”, der omfatter pausetid og tid til understøttende aktiviteter som klassens tid, lektiehjælp, 45 minutters daglig bevægelse og transporttid ved ekskursioner mv. (folkeskolelovens § 16a). Planen rummer desuden lovens minimums- og maksimumstimetal. En række undervisningsfag fik nye navne, f.eks. “håndværk og design” (en fusion af sløjd og håndarbejde), “madkundskab” (før hjemkundskab), “natur og teknologi” (før natur/teknik), “uddannelse og job” (før uddannelses-, erhvervs- og arbejdsmarkedsorientering) samt valgfaget “medier” (før “fotolære” og “medier”). Samtidig gennemførtes kompetencemål for alle fag og en række tilsynsstramninger.

Har eleverne så fået flere eller færre timer?

Afslutningsvis er de centralt udmeldte timetal på 7. klassetrin sammenstillet i tabel 4. Timetallene fra 2010 og 2014, der er udmeldt som 60 minutters årslektioner, er for sammenlignelighedens skyld også omregnet til 45 minutters ugelektioner. Sammenfatningen “årligt antal klokketimer i fagene” nederst i tabellen medregner ikke tiden til 2014-ordningens understøttende undervisning, da de aktiviteter, den omfatter, ikke indgår i tidligere perioders timefordelingsplaner, hvor de har status af fritidsaktiviteter. Heldagsskolen har været en socialdemokratisk mærkesag i det seneste halve århundrede, og den understøttende undervisning bidrager til at realisere visionen. Samtidig har den beskedne timeudvidelse til den faglige undervisning politisk været et positivt argument for 2014-ændringerne. Timetalsomfanget til faglig undervisning er dog stadig ikke bare i nærheden af elevtimetallet før 1970.

Man kunne så hævde, at timetalsreduktionen er kompenseret med undervisningspligtens udvidelse fra 7 til 9 år fra august 1972 og yderligere et år fra august 2009, hvor børnehaveklassen blev obligatorisk. Det rejser imidlertid spørgsmålet om de politiske intentioner med udvidelsen af undervisningspligten. Der er her intet belæg for, at begrundelsen for udvidelsen af undervisningspligten skulle være en udtynding af elevernes læring ved en fordeling af samme stofmængde over flere år.⁵⁹ 1972-udvidelsen blev båret igennem af den socialdemokratiske Knud Heinesen og var ganske vist et led i en lighedsfremmende politik, men man satsede alligevel på en fastholdelse af undervisningens kvalitetsniveau.⁶⁰ 2009-udvidelsen blev gennemført af Bertel Haarder som et led i den borgerlige regerings ønske om styrket faglighed. Det er forfatterens opfattelse, at man ved begge udvidelser forventede, at flere undervisningsår ville føre til øget læring. Følgelig må det komparative elevtimetal i tabel 3 omhandle fagenes timetal, ekskl. tid til understøttende undervisning.

⁵⁹. Holm-Larsen 2010: 102-03.

⁶⁰. Holm-Larsen 2010a: 214-18.

Tabel 4: Elevtimetal i fagene i 7. klasse (1837-)1891-2014

Fag:	60 minutters årslektioner		50 minutters ugelektioner			
	2010	2014	1837 Realskolekom- missionen	1891 Borgerskolen	1899 Landsbyord- ning	1899 Købstads- ordning
Dansk (og skrivning)	180	210	6	5	8	9
1. fremmedsprog (engelsk, tysk)	90	90	3	3	-	-
2. fremmedsprog (tysk, engelsk, fransk)	90	90	4	3	-	-
Historie	60	60	3	3	(se geo.)	3
Kristendomskundskab	-	-	2	2	3	3
Matematik	120	150	7	8	3	4
Geografi	30	60	2	2	3	2
Biologi	60	60	2	2	(se geo.)	2
Fysikhistorie)/kemi	60	60	-	2	-	-
Idræt	60	60	2	3	x	x
Musik	-	-	-	1	1	1
Billedkunst	-	-	4	2	-	x
Håndværk og design samt madkundskab	90	60	-	-	x	x
Valgfag	60	60	-	-	-	-
Klassens time/tid	30	(del af understøtt. uv.)	-	-	-	-
Minimum	840	1400 (inkl. understøtt. uv.)	35	-	18 plus praktisk- mus. fag	24 plus praktisk- mus. fag
Maksimum	-	1400 (inkl. understøtt. uv.)	35	-	-	-
Vejledende fagtimetal	930	960	-	36	-	-
Årligt antal klokketimer i fagene	930	960	1196	1230	-	-

50 minutters ugelektioner				45 minutters ugelektioner			
1903 Mellem-skolen (2. mellem)	1937 Landsbyord- ning	1937 Kobstadord- ning	1958	1975	1993	2010 omregnet	2014 omregnet
5	7	8	5	6	6	6	7
3	-	3	3	3	3	3	3
5	-	-	4	3	3	3	3
2	2	2	2	2	2	2	2
2	2	2	1	-	-	-	-
5	4	4	5	4	4	4	5
2	2	2	2	2	2	1	2
2	1	2	1	2	2	2	2
2	2	2-1	2	2	2	2	2
4	4	4-3	3-2	2	2	2	2
2	1	2	1	-	-	-	-
2	1	1	1	-	-	-	-
-	4-6	4-6	3-4	3	3	3	2
-	-	-	(se 2. fr.spr.)	(se 2. fr.spr.)	(se 2. fr.spr.)	1	2
-	-	-	-	1	1	½	(del af understøtt. uv.)
-	960	1200	1200	24	28	840	1400 (inkl. understøtt. uv.)
-	-	-	-	30	-	-	1400 (inkl. understøtt. uv.)
36	30-32	36	33	30	30	30½	32
1200	1000-1067	1200	1100	900	900	930	960

Tabel 4 side 120-121 viser centralt udmeldte time- og lektionstal i grundskolens 200-årige periode, primært på ugebasis, men fra 2010 på årsbasis.⁶¹ Hvor kønsproblematikken medførte forskel på drengenes og pigers timetal i visse fag, er drengenes timetal her anført først.⁶² At Kristendomskundskab ikke figurerer fra 1975-loven og frem, skyldes, at man i timefordelingsplanerne påregner, at konfirmationsforberedelse er placeret på dette klassetrin. Mange fag har skiftet navn i perioden, f.eks. matematik (og/eller regning), kristendomskundskab (eller religion), fysik/kemi (før naturlære), biologi (før naturkundskab, naturhistorie), musik (før sang), idræt (før legemsøvelser, gymnastik), madkundskab (før kvindelig husgerning og hjemkundskab), billedkunst (før tegning, formning), håndværk og design (før sløjd og håndgerning, håndarbejde). I disse tilfælde anvendes her det nuværende navn. Skolen kunne som 1. fremmedsprog vælge mellem engelsk og tysk indtil 1975, hvor engelsk blev fast 1. og tysk 2. fremmedsprog; fra 1993 kunne skolen også vælge som 2. fremmedsprog at udbyde tysk og/eller fransk. 1958-lovens valgfrihed mellem 2. fremmedsprog og valgfag blev videreført med 1975-loven. 2010-ordningen er en videreførelse af den fuldt indfasede timeplan fra 2003 med overgang fra ugenorm til årsnorm og flere timer i dansk og historie fra 2006.

⁶¹ Der er ved 1800-tallets timeplaner regnet med 41 skoleuger årligt og fra eksamensmellemskolen og fremefter med 40 uger. 1937-lovens eksempler er hentet dels fra Den Gule Betænkningens kapitel 2 for den landsbyordnede skoles femklassede skoles III klasse (s. 16) og den købstadsordnede skoles III. klasse (s. 12).

⁶² Først ved folkeskolelovændringen ved lov nr. 235 af 27.5.1970 og cirk. nr. 150 af 25.6.1970 var sløjd fra 1.8.1970 ikke mere forbeholdt drenge, og håndarbejde i 4. kl. obligatorisk for begge køn.

Pædagogisk interesse for elevernes undervisningstimal begrundes ofte i en generel antagelse om, at når timetallet øges, lærer eleverne mere. Rigtighed af denne antagelse har ikke alene været debatteret indgående så sent som ved 2014-ændringerne, men også ved tidligere timetalsændringer, jf. Poul Skovs analyse af timetalsreduktionerne i 1970'erne, hvor han påviser, at der i anden halvdel af 1900-tallet er sket et samlet timetalsfald på 1.-9. klassetrin, så en elev, der begyndte i skolen i 1961, blev undervist ca. 8800 klokketimer, mens en elev, der begyndte i 1974, fik 6800 klokketimers undervisning. Siden har undervisningstiden ifølge de vejledende timetalsplaner ligget nogenlunde konstant på ca. 6900 årstimer.⁶³ Herover for står så 2014-ordningens 7890 klokketimer. Samtidig vil diverse tilrettelæggelsesformer som modulordninger og semesterordninger o.l. ifølge Skov aldrig kunne "opveje følgerne af utilstrækkelige tidsrammer".⁶⁴

2014-udvidelsen af elevtimetallet har ikke mindst været begrundet med globaliseringssamfundets behov for den enkeltes kompetenceudvikling og de deraf afledte konsekvenser for skolens måde at løse sin opgave på. Det er ikke mere nok at uddanne de unge til at deltage aktivt i demokratiske sammenhænge, men skolen skal også skabe fagligt kompetente deltagere i den globale konkurrence, hvor værdier og kultur betragtes som "et redskab for konkurrenceevnen".⁶⁵ Set under denne synsvinkel er skolens timal af betydning – ikke som eneste, men som medvirkende faktor for den enkeltes erhvervelse af øgede kvalifikationer og mulighed for at "kunne klare omverdenens udfordringer".

Der er derfor ved artiklens færdiggørelse forud for 2014-ændringernes iværksættelse i skoleåret 2014-15 al mulig grund til at vurdere den beskedne timetalsforøgelse til faglig undervisning positivt. Det må dog også konkluderes, at selvom Emil i 7. klasse får forøget sit fagtimal med godt 3 %, så havde Emils bedsteforældre, da de gik i 2. eksamensmellemskoleklasse i midten af 1950'erne, 25 % flere fagtimer, end Emil nu får. Medregnes i lektionstimetallet de 227 UU-årstimer, der er tilbage efter fradrag af pausetid, får Emil i alt 1187 lektioner på et skoleår, så også inkl. UU-timer er hans skoledag stadig lidt kortere end hans bedsteforældres, hvis de altså gik i købstadsskolen.

Et gammelt ord siger "Non scholae, sed vitae discimus"⁶⁶ – lad os derfor glæde os over, at Emil nu får bare lidt mere tid til at lære for livet!

⁶³. Skov 1986: 35.

⁶⁴. Skov 1986a: 287.

⁶⁵. Pedersen 2011: 203 – Pedersen skelner mellem tre tidsafsnit: nationalstaten (1850-1950), velfærdsstaten 1950-90 og konkurrencestaten (1990-) (Pedersen 2011: 169-70) og påviser, ikke mindst gennem sin analyse af periodernes styremidler fra "disciplinering til individualitet", over "dannelse til tilværelsesoplysning" til "uddannelse til tilskyndelser", hvordan arbejdet får stigende betydning gennem perioden som bindemiddel for samfundsfællesskabet.

⁶⁶. 'Vi lærer ikke for skolen, men for livet'. Dette hyppigt brugte skolemotto er en optimistisk version af Senecas systemkritiske bemærkning *Non vitae, sed scholae discimus* 'vi lærer ikke for livet, men for skolen'.

English abstract

How long did the pupils go to school? The students' hours in the Danish primary and lower secondary school 1814-2014

This article examines the students' hours in the Danish folkeskole (primary and lower secondary school for 6 to 16 years old) since 1814, when compulsory education for all 7-14-year-old children were introduced in Denmark. Focus is on the number of lessons at 7. grade (13-14 years old pupils), because this level until 1972 was the last compulsory school year with the most elaborated schedule. For the period 1960-2014 is also investigated the total number of subject hours on 1.-9. grade levels. The study identifies that the development of the number of students' hours in the folkeskole since 1960 has been close to U-shaped with almost as many lessons in 2014 as in 1960 (10% more lessons in 1960), but reached absolute rock-bottom in 1975. So the level of lessons in 2014 has been increased with 15% compared to 1975. The only subject with more teaching time today than in 1960 is English as first foreign language.

Signe Holm-Larsen, f. 1939, cand.pæd. i fransk. Tidligere lærer, fagkonsulent, skoledirektør og fagredaktør for sprog og pædagogik ved Danmarks Nationalleksikon. Chefredaktør på Kroghs Forlag 2001-07, herefter redaktør ved Dafolo indtil 2012. Egen konsulentvirksomhed vedrørende pædagogiske spørgsmål. Forfatter til bl.a. almen-pædagogiske værker samt undervisningsmaterialer i fransk og latin.

Bilag: Elevtimetal i folkeskolens 1.-9. klasse 1960-2014

I tilslutning til artiklen om elevtimetal på 7. klassetrin i folkeskolens 200-årige historie skal her tilføjes en belysning af, hvordan det gik med elevtimetallet på alle grundskolens klassetrin fra Den Blå Betænkning i 1960, som betød et vendepunkt i synet på folkeskolens opgave, frem til heldagsskolen i 2014. Timefordelingsplanerne afspejler klart periodens balancegang mellem politiske visioner og økonomiske realiteter, og der er derfor her givet et kort rids af de herskende vilkår ved timetalsændringerne.⁶⁷

Til grund for denne komparative undersøgelse af elevtimetal i folkeskolen ligger udvalgte normaltimeplaner for 1.-9. klassetrin, udsendt af Undervisningsministeriet i perioden 1960-2014. Analysen omfatter således ministeriets vejledende elevtimetsplaner i tilslutning til periodens tre folkeskolelove fra 1958, 1975 og 1993 samt planer udsendt ved større ændringer i elevernes timetal, bl.a. skiftet fra ugentligt lektionstal til årsklokketimetal i 2003. Da opgørelsen omfatter 1.-9. klassetrin, har det været nødvendigt at medregne 1. og 2. realklasse i 1960- og 1970-opgørelserne indtil undervisningspligtens forlængelse fra syv til ni år i 1972. Undersøgelsens slutpunkt er folkeskolereformens 2014-timetalsfordelingsplan samt gældende timetal umiddelbart op til dette tidspunkt.

I den givne sammenhæng er analyseresultaterne sammenfattet komparativt, men den fulde analyse "Elevtimetal i folkeskolens fag fra 1960 til 2014 – fra den Blå Betænkning til heldagsskolen" er tilgængelig på Selskabet for Skole- og Uddannelseshistories hjemmeside: www.uddannelseshistorie.dk.

Præmisser for sammenstillingen

Fagenes timetal, der i periodens første del var fastsat som et ugentligt lektionstal og fra 2003 som årsklokketimer, er her omregnet til årstimetal ekskl. pauser og ekstra lærertimer ved deletimer o.l., idet de halve klasser godt nok gav eleverne mere lærertid, men ikke mere undervisningstid.

Mange af skolens fag har skiftet navn i perioden, f.eks. matematik (med eller uden regning), kristendomskundskab (og/eller religion), fysik/kemi (før naturlære), biologi (før også naturkundskab, naturhistorie), musik (før sang), idræt (før legemsøvelser, gymnastik), madkundskab (før husgerning og hjemkundskab), billedkunst (før formning), håndværk og design (før sløjd og håndgerning, håndarbejde). Hvor det er hensigtsmæssigt, er her anvendt 2014-navnene. Samtidig er nye fag kommet til, f.eks. natur/teknik, og de erstatter eller henter timer fra gamle fag, f.eks. geografi og biologi. Derfor er der her ikke alene lagt vægt på udviklingen i de enkelte fag, men også i faggrupper, f.eks. naturfagene og de praktisk-musiske fag. Endvidere spiller valgmuligheder både med hensyn til sko-

⁶⁷. Bilaget er oprindeligt udarbejdet til brug for bind 5 af *Dansk skolehistorie*, der omhandler perioden 1970-2014, og som er skrevet af Ning de Coninck-Smith, Iben Vuyff og Lisa Rosén Rasmussen.

lernes fagudbud og elevernes fagvalg en rolle for sammenstillingen og kønsproblematikken indvirker på opgørelsen, selvom kønsopdelt undervisning er gradvis aftaget i løbet af perioden. Siden 1975-loven har timetallene imidlertid været de samme for drenge og piger i de enkelte fag, og en eventuel kønsopdeling fremgår derfor ikke af timefordelingsplanerne. Procentberegninger er overalt afrundede.

Periodens timetal sammenstillet

Årstimetallene i den faglige undervisning er her sammenstillet efter 2014-ordningens fagrække, så hvert fags kvantitative udvikling i perioden kan aflæses. Man kan dog ikke herudfra med sikkerhed sige, hvor mange timer en elev har haft i sin 9-årige skoletid, dels fordi han eller hun kan være begyndt skolen under én timeplan, som så i løbet af skoletiden er blevet afløst af en eller flere andre, dels fordi analysen omhandler vejledende og ikke kommunalt besluttede timetal.

Table 1: Elevernes årstimetal i fagene 1.-9. klasse 1960-2014

Fag:	1960	1970	1975	1993	2003	2006-10	2014
Dansk	2500	1833	1800	1800	1890	1980	2160
Engelsk	500	566	450	510	570	570	630
2. fremmedsprog (tysk, fransk)	400	333	330	330	330	330	360
Historie	400	367	270	270	300	360	360
Kristendomskundskab	400	433	300	300	300	300	300
Samfundsfag	-	-	-	150	120	120	120
Matematik	1533	1267	1080	1080	1170	1170	1350
Natur/teknologi	-	-	-	330	300	300	360
Geografi	400	367	270	120	120	120	120
Biologi	333	367	270	120	150	150	150
Fysik/kemi	300	233	180	180	210	210	210
Idræt	767- 700	600	510	570	600	600	630
Musik	400	400	240	240	270	270	330

Billedkunst	533-300	400	240	270	240	240	240
Håndarbejde	0-433	267	120	120	120	120	-
Sløjd	300-0	(200-0)	120	120	120	120	-
Hjemkundskab	0-167	100	150	150	150	150	-
Håndværk og design samt madkundskab	-	-	-	-	-	-	390
Valgfag	-	133	240	120	120	120	180
Klassens tid	-	-	270	270	240	240	(del af understøtt. uv.)
Vejledende antal klokke-timer pr. år til faglig undervisning i 1.-9. klasse	8766	7667	6840	7050	7320	7470	7890

Ved sammenstillingen af fagenes årstimetal bliver nogle mere eller mindre åbenlyse udviklingstendenser i de enkelte fag tydelige:

- Dansk har til enhver tid været folkeskolens absolutte hovedfag, men hele tiden med en klar afstand til matematik som næststørste fag.
- Matematik har undervejs i perioden fået en tydeligere matematisk profil, idet regningsdelen er gradvis nedtonet; faget har da også siden 1993 alene heddet matematik.
- Betydningen af fremmedsprogsundervisning er blevet stadig mere synlig, og engelsk har cementeret sin status som vigtigste kommunikationssprog frem for tysk og fransk.
- Historie har næsten opretholdt sit timetal, og ses det i sammenhæng med samtidsorientering, har der fundet en opprioritering sted.
- Det samme kan ikke siges om kristendomskundskab, som var en af grundpillerne i 1800-tallets folkeskole. Med 1975-loven blev faget beskåret med en fjerdedel af sit timetal og har siden holdt sig på dette niveau.
- Også idræt har holdt sin stilling, og ses fagtimetallet i sammenhæng med kravet om mindst 45 minutters daglig bevægelse på alle klassetrin, hvad der i et vist omfang dækkes ind via den understøttende undervisning, bliver der med 2014-ordningen alt i alt mere motion end ved tidligere ordninger.
- Klassens time/klassens tid, der af nogle har været set som et udtryk for et elevsyn, der prioriterer trivsel over faglig læring, indgår nu i den understøttende undervisning og figurerer ikke længere selvstændigt på folkeskolens fagplan.

Hvilke fag og faggrupper gik frem og hvilke tilbage?

Timefordelingsplaner er den konkrete udmøntning af de intentioner, lovgiverne har ønsket fremmet, når de har skruet på bestemmelserne om folkeskolens virksomhed. Ordvalget i folkeskolelovens formålsparagraf skal derfor spejle tidens værdier og samfundets forventninger til borgerne. Periodens forskydning fra hensynet til fællesskabet over mod det enkelte individs identitetsdannelse kan eksempelvis aflæses af ordvalget i Den Blå Betænkning om, at “det er skolens formål at dygtiggøre børnene til at gå ud i samfunds- og erhvervslivet ...”, over for 1993-lovens formulering om skolens medvirken til “den enkelte elevs alsidige personlige udvikling”⁶⁸.

I tabel 2 er derfor belyst – i timetal og procentvis – hvilke fag, der i 2014 har fået flere timer og hvilke færre, sammenholdt med dels Den Blå Betænkning fra 1960, dels periodens lavpunkt i 1975.

Tabel 2: Timetalsfremgang og -tilbagegang i 2014 set i relation til 1960 og 1975

Fag:	2014	1960	Time- tals- forskøl 2014- 1960	Procent- forskøl fra 1960	1975	Time- tals- forskøl 2014- 1975	Procent- forskøl fra 1975
Dansk (og skrivning)	2160	2500	÷ 340	÷ 13,6 %	1800	+ 360	+ 20 %
Engelsk	630	500	+ 130	+ 26 %	450	+ 180	+ 40 %
2. fremmedsprog (tysk, fransk)	360	400	÷ 40	÷ 10 %	330	+ 30	+ 9,1 %
Historie	360	400	÷ 40	÷ 10 %	270	+ 90	+ 33,3 %
Kristendomskundskab	300	400	÷ 100	÷ 25 %	300	0	0
Samfundsfag ⁶⁹	120	-	-	-	-	-	-
Matematik	1350	1533	÷ 183	÷ 11,9 %	1080	+ 270	+ 25 %
Natur/teknologi	150	-	-	-	-	-	-
Geografi	120	400	÷ 280	÷ 70 %	270	÷ 150	÷ 55,6 %
Biologi	150	333	÷ 183	÷ 55 %	270	÷ 120	÷ 44,4 %

⁶⁸. Holm-Larsen 2013: 102-03.

⁶⁹. Samfundsfag og natur/teknik blev indført med 1993-loven. En sammenligning er derfor udeladt her. Det samme gælder valgfag ved 1960-sammenligningen.

Fysik/kemi	210	300	÷ 90	÷ 30 %	180	+ 30	+ 16,7 %
Idræt ⁷⁰	630	767-700	÷ 104	÷ 14,2 %	510	+ 120	+ 23,5 %
Musik	330	400	÷ 70	÷ 17,5 %	240	+ 90	+ 37,5 %
Billedkunst	240	533-300	÷ 177	÷ 42,4 %	240	0	0 %
Håndarbejde, sløjd, hjemkundskab	-	300-600	÷ 60	÷ 13,3 %	390	0	0 %
Håndværk og design samt madkundskab	390	-					
Valgfag	180	-	-	-	240	÷ 60	÷ 25 %
Vejledende antal klokketimer pr. år til faglig undervisning i 1.-9. klasse	7890	8766	÷ 876	÷ 10 %	6840	+ 1050	+ 15,4 %

Udgangspunktet for tabel 2 er 2014-ordningen. De fag, hvor 2014-timetallet ligger lavest, er her markeret med skygge – til forskel fra “hvide” fag, hvor 2014-ordningen ligger højest.

Når man ser nærmere på, hvilke fag der igennem dette halve århundrede er blevet henholdsvis op- og nedprioriteret, er det værd at hæfte sig ved timetalenes U-formede udviklingskurve. Set i relation til 1960-timetallet har alene faget engelsk fået forøget sit timetal, og i alle øvrige fag har eleverne i 2014 fået færre timer, dvs. i alt et timetalsfald på 10 %. Sammenlignet med 1975-lovens generelt lave timetal ligger 2014-timetallet til gengæld lunt i svinget og kun lavest i tre fag, nemlig geografi, biologi og valgfag, mens eleverne i kristendomskundskab, billedkunst og praktiske fag fået samme timetal som i 1975 og i de øvrige fag flere timer. Alt i alt er timetallet over denne periode således øget med 15,4 %.

Et retvisende indtryk kan i visse tilfælde direkte aflæses af timetalsudviklingen i det enkelte fag, f.eks. dansk, matematik og kristendomskundskab. Men når der er tale om beslægtede fag, kan det give et mere fyldestgørende billede at samle fagene i grupper. I tabel 3 er derfor sammenholdt timetal for enkelte fag, der i perioden har været i fokus i den pædagogiske debat, mens andre fag er grupperet sammen med beslægtede fag for at tydeliggøre en samlet udvikling på et fagligt område; det gælder bl.a. naturfagene, hvor faget natur/teknik ved sin oprettelse i 1993 hentede både fagligt indhold og timer fra fagene geografi og biologi. Geografi fremstår i tabel 2 således som en af de store tabere, men ser man på naturfagene under ét, tegner der sig et mere positivt billede.

⁷⁰. Da timetalsforskellen i kolonne 4 ved 1960-timetallets kønsopdelte undervisning er beregnet som et gennemsnit af drenge og pigers timetal, forekommer der en difference på 1 time grundet afrunding.

Tabel 3:**Forskelle i årstimetal i hovedfag og faggrupper 1.-9. klasse 1960, 1975 og 2014**

Udvalgte fag:	1960	1970	1975	1993	2003	2006-10	2014
Dansk	2500	1833	1800	1800	1890	1980	2160
Matematik	1533	1267	1080	1080	1170	1170	1350
Kristendomskundskab	400	433	300	300	300	300	300
Engelsk	500	566	450	510	570	570	630
Idræt	767-700	600	510	570	600	600	630

Faggrupper mv.:

1. og 2. fremmedsprog i alt	900	899	780	840	900	900	990
-----------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Historie og samfundsfag	400	367	270	420	420	480	480
-------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Naturfag (geografi, biologi, natur/ teknologi og fysik/kemi)	1033	967	720	750	780	780	840
--	------	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Musiske fag (musik, billedkunst)	817	800	480	510	510	510	570
-------------------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Praktiske fag (håndarbejde, sløjd, hjemkundskab samt Håndværk og design samt madkundskab)	300-600	367	390	390	390	390	390
--	---------	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Valgfag	-	133	240	120	120	120	180
---------	---	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Klassens time/tid	-	-	270	270	240	240	0 (del af understøtt. uv.)
-------------------	---	---	-----	-----	-----	-----	----------------------------

Højeste timetal for hvert fag/gruppe er her markeret med skygge. Som det fremgår, er det alene fremmedsprogsundervisningen og til dels historie-samfundsfag, som står stærkere i 2014 end i tidligere perioder, hvilket harmonerer godt med samfundets internationalisering og tidens individ- og konkurrencefokusering. Også på andre punkter spejles samfundsudviklingen, f.eks. ved 1975- og 1993-lovens høje prioritering af valgfag og klassens time. Generelt står 1960-ordningen dog stærkest, ikke alene i boglige fag som dansk, matematik og naturfag, men også i både praktisk-musiske fag og idræt.

Sammenfattende må det således konstateres, at indførelsen af femdagesugen i 1970, afkortningen af lektionslængden og de senere årtiers stadig stærkere økonomistyring tilsammen har bevirket en så massiv timetalsreduktion på folkeskolens 1.-9. klassetrin, at selv det relativt pæne timetalsløft i 2014 ikke har været nok til at opnå samme timetalsniveau i fagene som i 1960.

Benyttede arkivalier fra Furesø Stadsarkiv

- Æ 18683000, lb. 2: *Skoleberetninger m.m.*; rummer anmodning om udskrivning af tjenestedreng til hjemmeundervisning
- Æ 18683000, lb. 6: *Undervisningsplaner*; årsberetning fra 1909 for Farum og Stavnsholt kommunale skoler, inkl. den nyåbnede Bregnerød Forskole fra 1908, samt for privatskolen.
- Æ 18683000, lb. 9: *Forsømmelseslister for Farum Skole*.
- A 11 lb. 1: *Forhandlingsprotokol 1810-1874*; skolekommissionsprotokollen Farum-Værløse 1810-74, efter 1864 alene om skoleforhold i Værløse.
- A 11, lb. 2: *Forhandlingsprotokol for Farum sogn 1864-74*;
- A 11, lb. 11: *Fra skoleleder Gjertsen i Lille Værløse til pastor Mau vedr. forsømmelser*.
- A 11, lb. 12: *Forsømmelseslister med mulktberegning for Farum skole*.
- A 11, lb. 21: *Farum skolekommissions forhandlingsprotokoller 1937-1961*.
- A 17, lb. 2: *Embedsbøger 1901-20 for Farum skole*.
- A 19, lb. 4: *Farum kommunale skolevæsens overgang til købstadordning*.
- A 27, lb. 46: *Farum Mellem- og Realskole 1922-1926*.
- A 27, lb. 64: *Årsberetninger for Farum Private Realskole 1924-1958*.
- A 2725, lb. 1: *Skolekommissionsprotokoller Værløse 1872-1930*.

Litteratur

- Barfod, Aa. (1950), *Håndbog i lovgivningen om den danske folkeskole*. København: Gyldendalske Boghandel.
- Blaksteen, M. og Forsberg, E. (1994), *Ny folkeskolelov. Kommenteret udgave*. 2. udg. København: Kommuneinformation.
- Bomholt, J. (1955), *Balance i Skolebilledet*. København: Fremad.
- Degnbol, L. (1985), *Folkeskolens undervisningsplaner. I: Uddannelseshistorie*, 1985, s. 47-64.
- Degnbol, L. (2000), *Skoleloven 1899 og de "Sthyr'ske" cirkulære 6. april 1900. I: Uddannelseshistorie*, 2000, s. 70-108 (i tilslutning til artiklen er optrykt selve cirkulæret s. 61-69).
- *Den Blå Betænkning I* (1960) og *II* (1961). København: Undervisningsministeriet.
- *Den Brune Betænkning* (1961). København: Undervisningsministeriet.
- *Den Gule Betænkning* (1942). Undervisningsvejledning af 21.8.1942 for den eksamensfrie Folkeskole. København: Undervisningsministeriet.
- Helsted, H. (1979), *Lov om folkeskolen af 26. juni 1975 med indledning og kommentarer ved Henrik Helsted, kontorchef i Undervisningsministeriet*. 3. udg. (1. udg. 1975). København; Finn Suen-søn Forlag.

- Holm-Larsen, S. (2003), Eksamensmellemkolen – brobygning, mønsterbrud og social mobilitet. I: *Uddannelseshistorie*, 2003, s. 96-124.
- Holm-Larsen, S. (2010 b), At fastholde niveauet – skoler, eksaminer, censur og karaktergivning 1964-2010. I: C. Larsen (red.), *Realskolen gennem 200 år – kundskaber og erhvervsforberedelse* (bd. 1 s. 385-428). København: Danmarks Privatskoleforening.
- Holm-Larsen, S. (2010), Hvorfra-hvorhen? Tendenser og lovændringer mv. i dansk uddannelsespolitik 1998-2010. I: *Uddannelseshistorie*, 2010, s. 99-117.
- Holm-Larsen, S. (2010a), Realskolens afskaffelse og videreførelse – realskolen og 10. klasse i lovgivning og debat 1958-2010. I: C. Larsen (red.), *Realskolen gennem 200 år – kundskaber og erhvervsforberedelse* (bd. 1 s. 191-240). København: Danmarks Privatskoleforening.
- Holm-Larsen, S. (2013), Skolens organisation – mål, rammer og relationer. I: Holm-Larsen m.fl., *Didaktik – lærerfaglighed, skole og læring* (s. 99-118). København: U-press.
- Holm-Larsen, S. (2013a), Didaktiske udfordringer i dansk uddannelse før og nu. I: Holm-Larsen m.fl., *Didaktik – lærerfaglighed, skole og læring* (s. 207-18). København: U-press.
- Holm-Larsen, S. (2014), Selektion, kvalificering og retssikkerhed ved folkeskolens eksamener og prøver. I: *CEPRA-striben*, nr. 16, s. 14-23.
- Højberg Christensen, A.C., K. Grue-Sørensen, A. Skalts (red.) (1953), *Leksikon for Opdragere*. København: J.H. Schultz.
- Højlund Nielsen, Å. (2010), Rum for kvindelig virketrang 1880-1960. I: C. Larsen (red.), *Realskolen gennem 200 år – kundskaber og erhvervsforberedelse* (bd. 2 s. 93-126). København: Danmarks Privatskoleforening
- Jensen, H. (1989), Undervisningsvejledning for folkeskolen – specielt om Folkeskolens Læseplansudvalg 1965-75. I: K. Kjersgaard Eskildsen (red.): *Med omhu og overblik – Hans Jensen og folkeskolen*. Odense: Odense Universitetsforlag/Selskabet for Dansk Skolehistorie 1997.
- Jørgensen, H. (1985), *Lokaladministrationen i Danmark – Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970. En oversigt*. København: Rigsarkivet og G.E.C. Gads Forlag.
- Kampmann, T. (1996), Borgerskoleeksamen. I: *Uddannelseshistorie*, 1996, s. 42-48.
- *Kommunalt udgiftspræs og styringsmuligheder*. Betænkning nr. 1143 (1988). København: Statens Informationstjeneste.
- Kruchov, C. (1985), Socialdemokratiet og folkeskolen – Vejen mod den udelte skole 1900-1984. I: C. Kruchov m.fl. (red.), *Bidrag til Den danske skoles historie 1818-1898* (bd. 4 s. 127-59). København: Unge Pædagoger.
- Kaalund-Jørgensen, F.C. (1958), Mellemskolens saga. I: *Nordisk tidsskrift for pædagogikk*, nr. 13, s. 94-124.
- Larsen, C. (2010), Skolen for livet – realskolen i debat og lovgivning 1814-1923. I C. Larsen (red.), *Realskolen gennem 200 år – kundskaber og erhvervsforberedelse* (bd. 1 s. 79-136). København: Danmarks Privatskoleforening.
- Larsen, C., E. Nørr og P. Sonne (2013), *Da skolen tog form 1780-1850*. Bind 2 i Dansk Skolehistorie. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Larsen, J. (1899), *Bidrag til Den danske skoles historie 1818-1898*. Bind 3. Genoptrykt 1985. København: Unge Pædagoger.
- Larsen, K. (1953, 1994), Skole- og undervisningsforhold gennem tiderne i Farum sogn. I H. Zip Sane: *Farums skoler – elever, lærere og bygninger*. Farum: Farums Arkiver & Museer (artiklen er skrevet af Karl Larsen i 1953 og publiceret i 1994 med noter af H. Zip Sane).
- Molsgaard, M. og L. Steinmejer Nikolajsen (2013), *Folkeskolernes planlagte undervisningstimal, 2010-2012*. København: Undervisningsministeriet, UNI•C Statistik & Analyse.
- Nørr, E. (2010), Mellem- og realskolens storhedstid og fald – realskolen i lovgivning og debat 1923-63. I: C. Larsen (red.): *Realskolen gennem 200 år – kundskaber og erhvervsforberedelse*. (bd. 1 s. 137-90). København: Danmarks Privatskoleforening.
- Pedersen, O.K. (2011), *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Skov, P. (1986a), *Skolens indhold og vilkår*. Temahæfte nr. 2. København: Danmarks Skolelederforening.
- Skov, P. (1986b), Tid til undervisningen – og tid til eleverne. I: *Uddannelse*, årg. 19 nr. 6, s. 281-88.

- Skovgaard-Petersen, V. (1976), *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almenskole. Lov om højere almenskoler 24. april 1903*. København: Gyldendals Pædagogiske Bibliotek.
- Sørensen, F. (1984), Skolegang i Århus omkring år 1900. I: *Uddannelseshistorie*, 1984, s. 87-110.
- Zip Sane, H. (1996), *Stationsbyborgeren ... En skabelsesberetning – Farum 1900-1920*. Farum: Farums Arkiver og Museer.

Lovtekster

- Anordningerne af 29. juli 1814 om Almueskolevæsenet paa Landet og Almueskolevæsenet i Kjøbstæderne samt Reglement for skolen i København
- Lov af 8.3.1856 om nogle forandrede Bestemmelser for Borger- og Almueskolevæsenet.
- Lov af 30.3.1894 om Seminarier og Prøver for Lærere og Lærerinder i folkeskolen m.m. (seminarieloven).
- Lov af 2.5.1855 om nogle forandrede Bestemmelser i Anordningerne om Skolegangen og om Udskrivningen af Skolen.
- Lov af 24.3.1899 om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen
- Lov af 24.3.1903 om højere Almenskoler.
- Lov af 29.3.1904 om Ændringer i og Tilføjelser til Lov om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen af 24de Marts 1899.
- Lov af 18.5.1937 om Folkeskolen (ny folkeskolelov).
- Lovbekendtgørelse nr. 220 af 18.6.1958 om folkeskolen.
- Lov nr. 235 af 27.5.1970 om ændring af lov om folkeskolen (indførelse af 5-dagesugen).
- Lov nr. 121 af 17.4.1972 om ændring af lov om folkeskolen (undervisningspligten udvides fra 7 til 9 år).
- Lov nr. 313 af 26.6.1975 om folkeskolen (ny folkeskolelov).
- Lov nr. 243 af 8.6.1977 om ændring af lov om folkeskolen (udvidelse af timetallet på 8.-10. klassetrin).
- Lov nr. 435 af 13.6.1990 om ændring af lov om folkeskolen (afbureaukratisering, deregulering, frit skolevalg).
- Lov nr. 509 af 30.6.1993 om folkeskolen (ny folkeskolelov).
- Lov nr. 191 af 21.3.1994 om ændring af lov om folkeskolen (obligatorisk timetal).
- Lov nr. 413 af 22.5.1996 om ændring af lov om folkeskolen (ugentligt minimumstimetal og skoledistrikter i modtagelsesklasser).
- Lov nr. 300 af 30.4.2003 om ændring af lov om folkeskolen (overgang fra uge- til årsnorm beregnet i hele timer).
- Lov nr. 572 af 9.6.2006 om ændring af lov om folkeskolen (bl.a. om ekstra timer i dansk og historie).
- Lov nr.1640 af 26.12.2013 (L 51) om forslag til lov om ændring af lov om folkeskolen og forskellige andre love. (Indførelse af en længere og mere varieret skoledag).
- Lov nr.1641 af 26.12.2013 (L 52) om forslag til lov om ændring af lov om folkeskolen. (Indførelse af obligatorisk lektiehjælp og faglig fordybelse).
- Lov nr. 406 af 28.4.2014 om forslag til lov om ændring af lov om folkeskolen og forskellige andre love. (Forenkling af regelsættet Fælles Mål, kvalitetsrapporter og elevplaner samt opfølgning på mål for folkeskolen m.v.).
- Bekendtgørelse nr. 31 af 4.3.1891 om Indretning af en Borgerskoleeksamen.
- Bekendtgørelse nr. 615 af 29.6.1994 om muligheden for fravigelse af den ugentlige undervisningstid i folkeskolens 1.-7. klasse.
- Bekendtgørelse nr. 537 af 18.6.2003, ændret ved bekendtgørelse nr. 805 af 15.7.2004 og videreført som bekendtgørelse nr. 1131 af 15.11.2006 om undervisningstimetal i folkeskolen for skoleårene 2006/07-2010/11 samt efterfølgende skoleår.
- Bekendtgørelse nr. 696 af 23.6.2014 om elevers fravær fra undervisningen i folkeskolen.
- Cirkulære af 6.4.1900 ang. Undervisningen i de enkelte Skolefag paa Grundlag af Loven af 24. Marts 1899 til samtlige Skoledirektioner uden for Kjøbenhavn (Det Styr'ske cirkulære).
- Cirkulære af 12.4.1899 om Udarbejdelse af Undervisningsplaner henholdsvis for Købstad- og Landkommunernes Skolevæsen.

- Cirkulære af 31.5.1904 i Anledning af kgl. Anordning af 26. Maj 1904 angaaende Undervisningen i Mellemskolen.
- Cirkulærer nr. 21 af 9.2.1960 og af 10.1.1961 om midlertidig nedsættelse af antallet af undervisningstimer.
- Cirkulære af 23.8.1975 om gennemførelse af lov om folkeskolen.
- Cirkulære af 9.12.1975 om udformningen af undervisningsplaner i folkeskolen.
- Cirkulære af 23.3.1976 om frikvarterer og spisepauser i folkeskolen.
- Vejledning af 16.9.1975 om udarbejdelse af timefordelingsplaner i folkeskolen.
- Vejledning af 14.3.1980 om udarbejdelse af timefordelingsplaner i folkeskolen.

WWW-adresser

- <http://www.uvm.dk/Den-nye-folkeskole>: Undervisningsministeriets hjemmeside om 2014-ændringerne i folkeskoleloven.
- Folkeskolen.dk: Danmarks Lærerforenings hjemmeside omfatter artikler om og kommentarer til folkeskolereformen.
- <http://furesoemuseer.dk/index.php?page=familiebyen>: Furesø Museers hjemmeside om skoleforhold.
- <http://www.uvm.dk/Den-nye-folkeskole>: Hjemmesiden samler stoffet om folkeskolereformen 2014, herunder timetalsoversigten.
- http://uvm.dk/Om-os/~media/UVM/Filer/I%20fokus/Tema/Timetal/100908_minimumstimetal_vejledende.ashx: Undervisningsministeriets hjemmeside om elevtimetal.
- <http://www.uvm.dk/Service/Statistik/Statistik-om-folkeskolen-og-frie-skoler/Statistik-om-elever-i-folkeskolen-og-frie-skoler/Statistik-om-undervisningstimetal-i-folkeskolen>: Rummer bl.a. Undervisningsministeriets internetpublikationer "Folkeskolernes planlagte undervisningstimetal" for 2010-2012 og for 2011-13. <http://uvm.dk/~media/UVM/Filer/Stat/PDF13/130902%20Folkeskolernes%20planlagte%20undervisningstimetal%202010%202012.ashx>